

Булавіна С. Є.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Східноєвропейського
національного університету ім. Лесі Українки

СОЦІАЛЬНО – КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Загальне уявлення про соціальну і національну структуру воєводства неможливо скласти без аналізу загального стану соціально-культурної сфери. І в цьому відношенні Волинь значно поступалася перед іншими воєводствами щодо кількості освітніх установ, закладів культури, охорони здоров'я, осередків громадського призначення. Отож, упродовж усього міжвоєнного двадцятиріччя Волинь так і не змогла піднятися з найнижчого місця за кількістю шкіл, яке вона займала на початку 20-х років серед інших воєводств Польщі.

У травні 1922 року було утворено кураторіум Волинського шкільного округу, який узяв під свою опіку 658 існуючих на той час шкіл, з яких 396 були польські та 233 - українські. В них здобували освіту 27885 учнів. Але це не вирішувало проблеми, а навпаки - звужувало можливості розвитку української національної освіти, оскільки на кінець 1922 року у шкільництві було зайнято вже 1300 поляків і майже на половину менше українців [9, 84].

До негативних чинників, що впливали на формування українського шкільництва, слід віднести і велику частку неписьменного населення краю. На Волині цей показник теж був хіба не найвищим (після Полісся).

У воєводській звітності майже не знаходимо даних про державне інвестування громадсько-культурної сфери: культурно-мистецьких закладів, бібліотек, музеїв, книговидавничих центрів. Їх становлення, діяльність і матеріальна підтримка безпосередньо пов'язані з численними українськими громадськими культурно-освітніми організаціями, що також є предметом цього дослідження.

У міжвоєнне двадцятиріччя чітко окресленою соціальною групою стає волинська інтелігенція із притаманними їй характерними рисами, психологією, поведінкою. Джерела її становлення, а власне і соціальна природа інтелігенції, безпосередньо пов'язані з соціальним станом всього західноукраїнського суспільства.

У 30-ті роки до людей інтелектуальної праці належало близько 1% працюючого населення, або приблизно 15 тис. осіб. Щодо професійно-фахової структури та національного складу Волинського воєводства і співвідношення між різними професійними категоріями інтелігенції, то привертає увагу велика кількість представників педагогічних кадрів. Значна частина української інтелігенції заробляла собі на життя, У 1927-1934 роках національний склад серед учителів початкових шкіл значною мірою зумовлювався політикою колонізації, що стримувало ріст українських учительських кадрів. У 1927-1928 роках учителів-

поляків нараховувалося 1535, українців - 447, інших національностей - 220 [4, 43].

Другою за численністю на Волині професійною групою інтелігенції були представники управлінського і державно-репресивного апарату воєводства. Але адміністративний апарат складався майже виключно із поляків. У 1923 році із 283 осіб, які працювали у воєводському і повітових управліннях, 274 - були поляками. В основному це були вихідці із Центральної Польщі, які не знали місцевих умов, української мови. Поляками були і всі вищі функціонери поліції [6, 22].

Третю за численністю групу становили працівники, що були зайняті в лікарській і санітарній сферах діяльності. Однак медичних кадрів усіх рівнів постійно не вистачало, так само, як і медичних закладів. Однією із найменш численних груп була інтелігенція, зайнята приватною юридичною діяльністю. Ця професійна група найменше залежала від держави, була вільною у виборі типу громадської поведінки і зосереджувалась переважно у містах.

І, нарешті, зовсім незначною у воєводстві була група, що об'єднувала науковців, літераторів та працівників мистецтва. Вона належала до елітної частини суспільства. Її покликання було зумовлене дією таких головних чинників, як соціальна і психологічна (моральна) нерівність людей, реальна тогочасна можливість у здобутті освіти, політична пасивність широких верств населення, головні життєві інтереси якого лежали поза сферою політики. Саме ця частина інтелігенції, як і вчителі, займала провідні позиції у політичному, культурному і соціально-економічному житті західноукраїнського суспільства.

Українська спільнота лише зараз має можливість по-належному оцінити і вшанувати титанічну громадсько-політичну і культурно-освітню діяльність кращих представників тогочасної творчої інтелігенції, таких як І.Власовський, А.Річинський, У.Самчук, С.Скрипник, В.Бобинський, О.Стефанович, О.Гаврилюк, Я.Кондра, В.Мизинець, Г.Жежко, О.Пекарський, М.Левицький, О.Лятуринська, О.Левчанівська, К.Поліщук, В.Островський, М.Тележинський, С.Козицький і багато інших.

У другій половині 20-х років посилювався процес поповнення міської інтелігенції вихідцями із селянського середовища. Потрапляючи до міст, які були значною мірою колонізовані, етнічні українці опинялися перед складною проблемою: протистояти оточуючому середовищу, намагатися зберегти свою національну самобутність або колонізуватися. Зіткнення національних і соціальних груп, які здебільшого перебували в антагонізмі між собою, створювало сприятливий ґрунт для виникнення й живучості певних національних стереотипів у свідомості кожного з народів, що населяли воєводство. В результаті склалася ситуація, коли "вузьке коло патріархів української культури справляло виключний вплив на інтелігента з села, а через нього на саме сільське суспільство" [13, 43].

Сільські вчителі, агрономи, лікарі та інші представники інтелігенції здебільшого виступали сполучною ланкою між сільським населенням та національно-політичним керівництвом українського визвольного руху. Через них у широких масах селянства поширювалися і утверджувалися ідеї, які розроблялися елітарною частиною суспільства. Це, безперечно, стосується і процесу масового творення на селі численних громадських культурно-освітніх організацій і мистецьких осередків.

На нашу думку, характеристика суспільно-політичної ситуації в краї буде

неповною без врахування його церковно-релігійного розвитку у міжвоєнні роки. У контексті нашого дослідження це досить важливо з точки зору впливу Православної церкви, релігійного життя на зміст і характер діяльності світських культурно-освітніх громадських організацій українців, а також ідейно-тематичну спрямованість репертуару мистецьких осередків тощо. Адже церква протягом багатьох століть була основною скарбницею національної культури, чи не найголовнішою фортецею у боротьбі з чужими асиміляторськими впливами.

На початку 20-х років у Польській державі проживало близько 4 млн. православних, з них - 2,7 млн. українців, решта - білоруси та зовсім незначний відсоток росіян. Головною твердинею православ'я стала Волинь. Згідно з урядовими даними, серед чотирьох православних єпархій Варшавсько-Холмська мала 40 парафій, а з них у Галичині усього - 5, Гродненська - 150 парафій, Пінсько-Новогрудська - 200, а Волинська - 700 парафій та 4 чоловічих монастирі (Загаєцький, Кременецький, Дерманський, Лубенський) і близько 1,5 млн. душ православного населення.

Проведене нами співставлення віросповідного складу населення Волинського воєводства (римо-католики, православні, іудеї та ін.) незаперечно засвідчує значну кількісну перевагу православних, а відповідно, й найбільшу кількість православних парафій на теренах краю.

Окупація радянською Росією Східної Волині, а Польщею - Західної-спрямувала релігійне життя на цих територіях відмінними шляхами. Ядром національно-церковного руху Західної Волині в межах Другої Речіпосполитої стали місцеві священики і миряни, в минулому члени братства св. Спаса. Ідейні основи його утвердились в діяльності Володимирського духовного управління. Завдяки збігу обставин, перший вікарій Волинської єпархії єпископ володимир-волинський Фадей (Успенський) переїхав до Житомира для управління всією єпархією. З його уповноваження Володимирське правління отримало право церковно-адміністративної влади на території 4-х повітів (вже за польським адміністративним поділом): Володимирського, Ковельського, Любомльського і Горохівського. Очолив правління митрофорний протоієрей А.Бордюговський. Володимирське управління в своїй юрисдикції проводило поступове "розмосковлення" церкви й на деякий час відіграло роль центру національно-церковного руху на Волині в межах Польщі.

Єдиним православним єпископом на Волині під польською окупацією залишався перший вікарій Волинської єпархії, єпископ Кременецький Діонісій (Валединський). Незважаючи на російське походження, цей архієрей помірковано ставився до національно-церковних потреб українців і в більшості випадків йшов їм назустріч. Саме за його ініціативою 14 квітня 1920 року в Кременці було відкрито Волинське єпархіальне управління. Це було важливо, оскільки волинське духовенство від самого початку революції було позбавлене свого об'єднуючого центру, який раніше знаходився в Житомирі.

Загалом, міжвоєнний період можна характеризувати як важливий період в історії відродження української православної церкви в Польщі. Кульмінаційним його етапом став Український церковний з'їзд, що проходив у Луцьку 5-6 червня 1927 року [14]. Головне значення з'їзду полягало в тому, що він виробив ідеологічну програму національно-церковного руху щодо "розмосковлення" Православної церкви.

Як бачимо, національна та соціальна структура Волинського воєводства у міжвоєнний період була продуктом ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників. У більшій мірі на її структурування впливала цілеспрямована колонізаторська політика польського уряду та її реалізація місцевими властями, в меншій - стихійно діючі економічні чинники. Складність цього процесу зумовлювалася низьким соціально-економічним розвитком Волині.

Список використаної літератури

1. Макар Ю.І., Білецький Б.Ф. та ін. Історія України від найдавніших часів до наших днів: Навч. посібник. – Чернівці, 1998. – 336 с.
2. Киричук М.Г. Волинь – земля українська: історичний нарис. – Луцьк: Надстир'я, 1997. – 472 с.
3. Шваб А. Вплив соціально-економічного розвитку на характер зайнятості населення Волині в міжвоєнний період // 36. Навч.-мат. Матеріалів історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки. Випуск 3. – Луцьк, 1998. – С.100-107.
4. Литвинюк В. Зміни в соціальній і національній структурі населення Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // Науковий вісник ВДУ. Історія. – 1997. - № 2.- № 2. – С.42-43.
5. Pierwszy powszechny spis ludności z dnia 30 wrzesnia 1921 r. Warszawa, 1926. – Т. XXIII..
6. Medrzcki W. Prsemiany społeczny. Warszawa, 1988. – 202 s.
7. Drugi powszechny spis ludności z dnia 7 grudnia 1931 r. Warszawa, 1938. – 70 s.
8. Колесник В.П., Супрунюк А.Л. Народонаселення Волинського воєводства (1921-1939 рр.) за матеріалами переписів і в сучасних українських і польських дослідженнях // Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: Історія, здобутки, перспективи. – Луцьк, 1992. – С.54-56.
9. Панасюк В. Організація шкільництва у Волинському воєводстві в 20-і роки: до проблеми польсько-українського порозуміння // 36. Навч.-мат. Матеріалів історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки. Випуск 3. – Луцьк, 1998. – С.82-87.
10. Ковальчук Г.І. Економічний розвиток західноукраїнських земель. – К., 1968. – 247 с.
11. ДАВО, ф.34, оп.1, спр.432. Статут товариства “Луцької повітової “Просвіти”.
12. ДАВО, ф.46, оп.1, спр. 5022. Звіти Волинського воєводського управління.
13. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX ст. – К., 1993. -176 с.
14. ДАВО, ф.57, с.46, оп.9, спр.699. Матеріали з'їзду православних українців, що відбувся 5 черв. 1927 р., 7 лют. 1927 р. – 5 жовт. 1927 р. – 275 арк.